

Metlan työraportteja 52: 14–30

Vaeltajan ikonit

Lasse Lovén

1 Johdanto

Matkailijoiden tavoitekartoituksissa pitkän vaelluksen, oman grand tourin, toteuttaminen nousee usein esiin suurena haaveena (Kostiainen ym. 2004). Kolilla haastatteleman japanilaiset matkailijat kertovat, että he odottavat Suomen matkaltaan mahdollisuutta edes lyhyeen vaellukseen metsämaisemassa. Hätätilassa kelpaa kaupunkipuistovaelluskin. Merkittävä osa, lähes 30 %, Kollin kansallispuiston päiväkävijöistä määrittelee itsensä vaeltajaksi, vaikka yöpymisen sisältävää luontoretkeä tai edes pidempää päiväretkeä ei olisikaan ohjelmassa (Lovén ja Simola 1998, Lovén 2000). Maapallon mittakaavassa eri kulttuuripiirien suuret kulttuurivaellukset, pyhiinvaellukset, liikuttavat vuosittain kymmeniä miljoonia ihmisiä. Vaellusmatkailun syvälinen vaikuttavuus ja sen suuri taloudellinen merkitys tekee siitä kiintoisan ja moniin tieteenaloihin liittyvän yhteiskunnallisen tutkimusongelman.

Vaellus on yksi luonto- tai kulttuurimatkailun aktiviteeteista. Luontomatkailija harrastaa vaellusta ja ehkä joitain muitakin aktiviteetteja useamman päivän lomamatkallaan, joten vaellus voi todellisuudessa olla vuorokautta lyhyempi ja siitä huolimatta se liittyy matkailuun. Vaellusretki luetaan erillisenä suorituksena matkailuksi silloin, kun sitä harrastetaan vapaa-aikana muualla kuin kotipaikalla tai työpaikalla ja retkellä yövytään vähintään kerran. Tuollaista pitkää vaellusretkeä tarkastellaan tässä tutkimuksessa. Pitkä vaellus saattaa liittyä luonnon vetovoimaan tai kulttuurin luomaan traditioon.

Suomalaisten luontomatkailijoiden segmenttinä vaeltajat ovat jokamiehiä ja -naisia (Saarinen 1997, Lovén ja Simola 1998). He tulevat kaikista yhteiskuntaluokista eivätkä erotu muusta matkailijajoukosta ikäprofiililtaan tai muiltakaan demografisilta piirteiltään. Se kuitenkin tiedetään vaeltajien motiiveista, että nuoremmat vaeltajat ovat urheilullisempia ja suoritussuuntautuneempia kuin vanhemmat (Saarinen 1998, Tuulentie 2004). Vanhemmat puolestaan tavoittelevat vaellukseltaan enemmän elämyksellisyyttä ja henkistä tulosta kuin nuoremmat. Muissa kulttuuripiireissä löytynee voimakkaampia vaeltajien profiileja. Erityisesti niitä voidaan olettaa löytyvän ekstremien tai erikoistuneiden vaellusten kuten löytöretkien, tutkimusmatkojen, opintomatkojen yhteydessä tai pyhiinvaelluksiin liittyen.

Vaeltajat, vaelluksen kohteet ja teemat, vaelluksen reitit ja opasteet, vaelluksen tuotteistaminen, siihen liittyvä todistusaineisto ja sen antama yhteisöllinen arvostus ovat kaikki osia merkittävästä

luonto- ja kulttuurimatkailuun liittyvästä ilmiökokonaisuudesta, jota kutsutaan tässä tutkimuksessa vaellusinstituutioksi. Vaellusinstituution huomattava merkitys joidenkin yhteisöjen elämässä on antanut aiheen kutsua näitä jopa ”vaelluskansoiksi” (Chatway 1988).

Merkit ja symbolit muodostavat keskeisen osan eri yhteisöjen kielestä ja sisäisestä viestinnästä. Ikoneiksi muodostuneet merkit ja symbolit voivat ylittää ihmisyhteisöjen rajat ja muodostaa merkittävän työkalun kestävästä kehitystä tukevalle kansainvälistymiselle. Vaellusinstituution ulkoisten tunnusmerkkien tai symbolien voidaan olettaa vaihtelevan eri kulttuuripiireissä. Suomalaisen vaellusinstituution ulkoiset tunnukset ovat olettavasti erilaiset kuin japanilaisen tai tiibetiläisen kulttuurin vastaavat. Perusoletus on kuitenkin se, että nuo vaelluksen symbolit voidaan määrittellä ja kuvata ja niitä voidaan verrata eri kulttuuripiirien kesken. Näillä vertailuilla voidaan oletettavasti löytää yhteisiä piirteitä ja tunnusten eroja voidaan paremmin ymmärtää, kun niitä käsitellään yhdessä kulttuuritaustansa kanssa. Merkkien, symbolien ja ikoneiksi vaeltajan eteen nousseiden kuvien ja hahmojen luokittelun ja niiden vertailun jälkeen tässä tutkimuksessa pohditaan lyhyesti vaellusinstituution merkitystä eri ihmisyhteisöille osana niiden kehitysmallia ja muutoksiin sopeutumisen keinovalikoimaa.

2 Tutkimuksen käsitteet ja menetelmä

2.1 Vaeltaja ja vaellus

Vaeltaja-käsite tuli kirjoitettuun suomenkieleen 1570-luvulla. Herra Martti (Westhin ... 1570) kirjasi vaeltajan (silloin ”wældaja”) nimikkeen Kristoffer Kuninkaan Maanlain suomennokseen. Samanaikaisesti Agricola otti teksteissään käyttöön verbin waelda. Itämeren suomalaisissa kielissä sama verbi esiintyy useassa toisiaan muistuttavassa muodossa; eteläviron murteessa ”vaelda”; vatjassa ”vajoltaa”, karjalassa ”vajeltaa”. Saamen kielellä vaeltaa on ”johtit”. Vaeltamisella tarkoitettiin tuolloin ”paikan vaihtamista” (Häkkinen 2004). Käsite liittyi jotenkin perusteltuun paikanvaihdokseen, esimerkiksi elinkeinotoimintaan tai asuinpaikan muuttamiseen, joten vaeltamisella oli laajempi merkitys kuin ”kulkea paikasta toiseen” tai ”kuljeskella”.

Vaeltamisen rinnakkaiskäsite itämerensuomalaisessa kulttuurissa on eestin ”kolimine” = muuttaa majaa tai ”kolida” = viettää kiertolaiselämää, paimentolaiselämää (Kokla ym. 1972). Tämä eestin koli-johtoinen käsitekokonaisuus viittaa kiertolaisuuteen, irtolaisuuteen ja liikkuvaan elämänmuotoon, jopa yhteiskunnan tai lain ulkopuolella elämiseen, tavallaan siis myös vaeltamiseen.

Hengellisissä teksteissä (esim. Pyhä ... 1971) vaeltaja-käsite liitetään asiayhteyksiin, jotka kuvaavat vaellusta ensisijaisesti mielen liikkeenä, oppimisen, kokemisen ja kunnioittamisen tapahtumaketjuna. Sen sijaan metsästäjä-keräilijäyhteisöjen kulttuurissa vaeltaminen liittyi ja vieläkin jossain määrin liittyy ravinnon hankintaan selkeänä fyysisenä elämänmuotosuoritteena (Chatway 1988). Ravintoeläinten vuodenaikojen mukaan tapahtuva laidunkierto ja vuotuisen kevät- ja syysmuuton sekä kutupaikoille hakeutumisen määräämät lintu- ja kalaparvien kokoontumispaikat määrittelivät metsästäjä-keräilijöiden vaelluskohteet.

Paimentolaisten kulttuurissa vaeltaminen liittyy karjan laidunkiertoon. Tunnettuja ovat Espanjan karjatiet (drovers' roads) (OECD 1997), joita pitkin karjaa kuljetettiin ylänköjen niityille kesälaitumille ja taas takaisin alankojen talvilaitumille. Euroopan Alpeilla karjan mukana valettiin ylänkiertoa karjan kesälaitumille ja niittyheinän tekoon ja taas talveksi laaksoon. Suomen saamen kansan itsestään käyttämä nimitys ”Johti Sápmelaččat” voidaan kääntää suomeksi ”Jutaavat

Saamelaiset’ eli vuodenaikaiskierron mukaan porojen mukana kulkevat vaeltavat saamelaiset. Varttunutta pystymetsää raatava savo-karjalainen kaskikulttuuri oli aikanaan paikallaan pysyvän maatalouskulttuurin ja uusia kohteita valloittavan vaeltavan eräkulttuurin välimuoto.

Nykyihmisen (*Homo sapiens sapiens*) suuri vaellus alkoi Keski-Afrikasta noin 150 000 vuotta sitten (Cavalli-Sforza ym. 1994). Vaelluksellaan nykyihminen saapui Eurooppaan ja Australiaan noin 40 000 vuotta sitten ja Amerikan mantereelle eri lähteiden mukaan 12 000–35 000 vuotta sitten (Cavalli-Sforza ym. 1994, Hoffecker ym. 1993). Joillekin kansoille vaeltaminen muodostaa edelleenkin elämäntavan, joka on keskeisen osan kansan kulttuuriperintöä. Liikkuvuudestaan tunnettuja ovat esimerkiksi romanit ja juutalaiset (Chatway 1988). Historian tunteisiin vaelluskansoihin voitaneen lukea esimerkiksi merenkulkuun erikoistuneet foinikialaiset ja viikingit. Suomalaiseen kulttuuriin vaeltaminen liittyy erityisesti metsästyksen, kalastuksen ja kaskitalouden edellyttämän liikkumispotentiaalin vuoksi.

Maslow’n (1943) tarvehierarkiamallia seuraten vaelluksen tarkoitus lienee aiemmin liittynyt ensisijaisesti perustarpeisiin ja hengissä pysymiseen. Näiden perustarpeiden varmuuden jälkeen vaelluksen tarkoitus painottui henkiseen kehitykseen. Viimeaikainen suomalaisten matkailuun ja vapaa-aikaan liittyvä vaellusmotiivi painottunee elämysten ja arvostuksen hankintaan. Tarvehierarkiamalli vaelluksen motiivin yleisenä viitekehäyksenä näyttää kuitenkin säilyttäneen ajan-kohtaisuutensa kaikilla tasoilla. Maapallon tasolla perustarpeisiin ja hengissä pysymiseen liittyvät pakovaellukset ja kansainvaellukset ovat edelleen käytännön todellisuutta. Niistä löytyy riittävästi esimerkkejä mm. Lähi-Idästä, Keski-Afrikasta ja Etelä-Amerikasta. Pakolaisuus, muu siirtolaisuus ja luvaton maahanmuutto ilmiöinä liittyvät tähän perustarpeista johdettuun vaellusmotiiviin.

Jatkuvasti suositaan lisäävät pyhiinvaellukset ja kulttuurien vaihtoon liittyvät opintomatkat kuuluvat henkisen kehityksen tavoitteista johdettuihin vaellusmotiiveihin. Esimerkiksi partiojärjestön jäsenten ikäluokkaa 18–25 v kutsutaan nimellä vaeltajat (Valpola 1960). Partiojärjestö pitää tietoisesti yllä kasvatuksellisia nuorison vaellusvalmiuksia. Jälkitekollisen yhteiskunnan vapaa-ajanviettoinstituutiot sisältävät vaelluspainotteisia lomamatkoja ja vaellusretkiä niitä täydentävine varusteluineen ja ohjelmapalveluineen. Kirjallisuuden, kuvallisen viestinnän keinoin ja musiikin avulla toteutetut virtuaalivaellukset ja mielikuvitusmatkat ovat saaneet valtavan suosion työn ulkopuolella tapahtuvassa vapaa-ajanvietossa.

2.2 Ikonit analyysin kohteina

Ikoni (eikōn kreik.) tarkoittaa kuvaa tai kuviota (Häkkinen 2004). Laajimmassa käytössään ikonilla tarkoitetaan pelkistettyä ja usein arvokkaaksi miellettyä uskonnollista kuvaa, kuten ortodoksi-ikonit (Pyhä Äiti ja Lapsi) tai hindujen murti-kuvat (Pyhät Jumalhahmot). Yleisemmin määriteltynä ikoni on väreihin ja vakiinnutettuun muotoon puettu viestin väline, joka voi olla esimerkiksi kuva, patsas tai mosaiikkityö. Ikoni on pelkistetty, symbolinen merkki, jolla on täsmällisesti määritetty ja sitä soveltavassa kulttuuripiirissä yhtenäisesti ymmärretty, yleensä kunnioitettu ja korkealle arvostettu idolin kaltainen merkitys. Ikonin materiaali voi vaihdella, mutta sen muoto, värit ja esittämisen konteksti ovat mahdollisimman vakiot.

”Pyhiin kuvien” ikonoinnin ohella merkkipohjaiset viestisymbolit ovat pitkien aikojen kuluessa tulleet yleiseen käyttöön esimerkiksi opastemerkeissä, atk-järjestelmissä ja tuotemerkeissä. Iko-

ni on viestinnän väline, mutta sellaisena hyvin kulttuurisidonnainen. Vaellusmatkailussa vaeltaja liikkuu nykyisin eri kulttuurien vaikutusalueilla, joten jos ikoneja käytetään vaeltajiin kohdistuvassa viestinnässä, vaeltajan on ne tunnistettava ja tunnettava myös niiden merkitys, jotta vaellus voisi onnistua. Sama ikoni tai symboli voi eri kulttuuripiireissä tarkoittaa eri asiaa. On mahdollista, että samassakin kulttuurissa ikonien merkitys vaihtelee eri osakulttuurien alueilla.

Merkkien ja merkitysten tutkimus on kehittynyt paljolti sveitsiläisen kielitieteilijä F. Saussuren (Veivo ja Huttunen 1999) ja USA:laisen filosofin C.S. Peircen (1898) töiden pohjalta. Omista lähtökohdistaan molemmat tutkijat pyrkivät selvittämään, miten tietyt rakenteet onnistuivat tuottamaan ja välittämään merkityksiä. Saussuren väittämän mukaan sillä mikä kantaa merkitystä (esim. sana tai kuvamerkki) ei ole välttämättä suoraa ja pysyvää yhteyttä siihen minkä merkitystä tarkoitetaan esittää. Näin ollen merkkien yhteys merkityksen kohteeseen on kulttuurisidonnainen ja sopimuksenvarainen, mikä on otettava huomioon merkkejä ja niihin liitetyjä merkityksiä vertailtaessa.

Peircen (1898) semioottinen tarkastelu sisälsi merkkien jaottelun kolmeen luokkaan, jotka olivat ikonit, indeksit ja symbolit. Merkin kuuluminen johonkin näistä luokista riippuu hänen mukaansa merkin (referent) ja sen todellisen merkityksen välisen suhteen luonteesta. Ikonin merkitys liittyy samanlaisuuteen tai hahmon samankaltaisuuteen, esimerkiksi muodon samanlaisuuteen. Peircen (1898) mukaan ikonit ovat ainoa menetelmä tai väline, joilla ”ideat voidaan viestiä suoraan”. Indeksien merkitys perustuu syy-seuraus suhteeseen. Indeksimerkki on välittömässä yhteydessä todelliseen kohteeseen, joten se tuo tämän kohteen käytännössä esille. Indeksimerkinä voitaneen pitää esim. vaelluspolkujen opasteviittoja, jotka sijaitsevat polkujen päissä ja risteyksissä. Symbolimerkki taas kantaa Peircen (1898) mukaan merkitystä, koska niin on sovittu, kuten esimerkiksi kirjoitettu nimi sisältää merkityksen.

Semiotiikan tutkimuksen menetelmissä Peircen määrittelyillä on ollut enemmän käyttöarvoa kuin Saussuren mallilla, koska kielen ja tekstien lisäksi sitä voidaan soveltaa mm. kuvataiteeseen. Kuvien esteettisen arvon ja merkityksen tutkimukseen on kehitetty edellä kuvattua semiotiikan peruslogiikkaa edelleen kehittäviä tutkimusotteita. Ikonien vertailevaan tutkimukseen käytetään ikonografia-metodia (Keskitalo 2006), joka on kuvien ja kuvallisen viestinnän (image writing) aiheiden, idean, alkuperän ja kehityksen tutkimukseen kehitetty kulttuuritutkimuksen menetelmä. Ikonografiaa täydentävä tutkimusmenetelmä, ikonologia, pyrkii selvittämään tarkemmin kuvan merkityksen tulkintaa ja etsii ikonin yhteyksiä sen soveltamisalueen historiaan ja erityisesti kulttuurihistoriaan (Panofsky 1939).

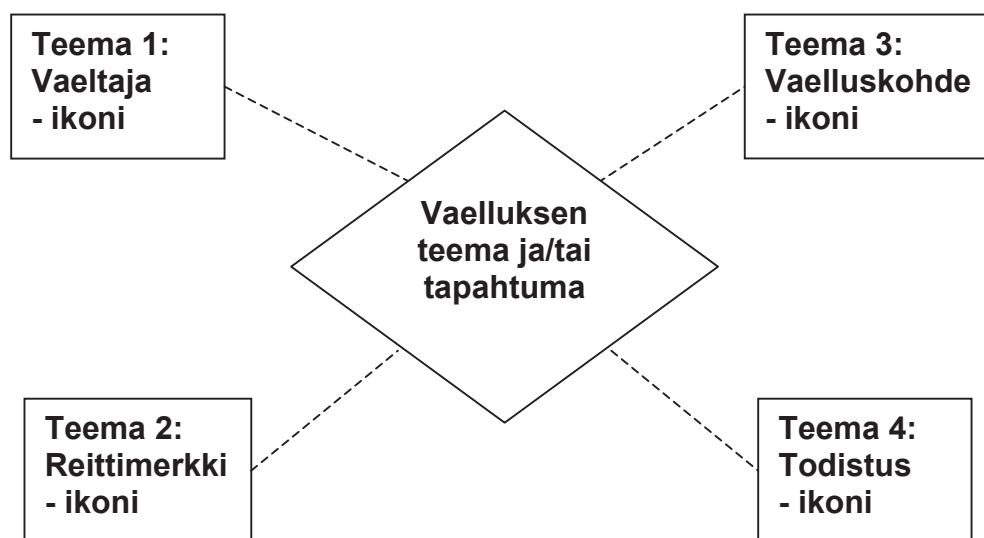
Ikonologian menetelmänä tässä tutkimuksessa sovelletaan Panofskyn (1939) kehittämää kolmi-vaiheista prosessia, joka sisältää ikonin kuvauksen, sen vertailevan analyysin ja merkityksen tulkinnan. Ikoneiksi tässä tutkimuksessa luetaan kaikki vaellusinstituutioon liittyvät merkit, joilla on suuri informaatioarvo instituution kannalta ja joita sen takia voidaan pitää yleisinä ja merkittävänä arvokkaina ainakin niitä käyttävässä kulttuurissa. Näin ollen ikoneiksi tämän laajan määritelmän mukaan luetaan tässä työssä myös Peircen (1898) määrittelemät indeksit ja sopimusvaraiset symbolit, jos niillä havaitaan em. arvokas ja yleinen merkityssisältö. Ikonimallit pyritään ensin jäsentämään ikonin kohteen tai merkityksen mukaisesti alaluokkiin, jotka esitetään tarkemman analyysin ikonologisenä viitekehysenä. Sen jälkeen eri merkitysryhmiin kuuluvia ikoneja kuvataan ja niiden toteuttamis- ja käyttötapoja analysoidaan tarkemmalla vertailulla.

Semiotiikan ja ylipäänsä merkkien ja niiden merkityksen tutkijoita varoitetaan usein rajattomuuden periaatteesta; merkkejä ja niiden merkityksiä on lähes ääretön joukko (internet viite 1). Tämä

tulee hyvin esiin tässäkin tutkimuksessa tehdyssä vaellusmerkkien tarkastelussa. Vaellusmerkkejä analysoidaan olettaen, että ne ovat omassa kulttuuripiirissään tunnettuja, yleisesti käytettyjä ja ikonin tavoin arvostettuja. Käsiteltävät merkit kertovat yhteisön tekemistä valinnoista ja sen omista kulttuurisista järjestyksistä. Nuo sisällön, muotokielen ja ikonin syntyävän erityispiirteet eivät välttämättä avaudu helposti ulkopuoliselle tarkkailijalle.

3 Vaellusinstituution ikonologinen rakenne

Vaellusinstituutio on tavattoman laaja talouden ja kulttuurihistorian ilmentymä, jonka näkyvyys ja merkitys vaihtelee suuresti eri kulttuuripiireissä. Tämän seurauksena vaellusinstituution ikonologinen rakenne vaihtelee myös laajasti. Yleensä kuitenkin silloin, kun vaellusinstituutio voidaan havaita yhteisössä, siihen liittyy myös ikoneita. Joissain kulttuureissa korostetaan vaelluksen kohdetta, toisissa vaeltajaan persoona nostetaan ikonimaiseksi esikuvaksi, jossain taas vaelluksen reittimerkit tai vaelluksen todistusaineisto on voimakkaasti tuotteistettu ja ikonisoitu. Yhteisöissä, joissa vaellusinstituutio on pitkän ajan kuluessa vakiintunut tiettyyn kohteeseen suuntautuvaksi rituaalin kaltaiseksi tapahtumaksi, itse vaellustapahtuma saattaa nousta ikoniksi. Poikkeuksellista ei myöskään ole, että useat vaelluksen osatekijät yhdistyvät monitavoitteiseksi (multi-functional) ikoniksi, joka saattaa osoittaa vaelluksen reittiä, viestiä kohteen tarinaa ja toteuttaa vaelluksen palkitsemistavoitetta. Tässä tutkimuksessa käytetty vaellusinstituution ikonologinen viitekehys esitetään kuvassa 1.

Kuva 1. Vaellusinstituution ikonologinen viitekehys. Ikonin muodostuksen oletetaan tapahtuvan vaellusinstituutioon liittyvän vaellusteeman ja/tai -tapahtuman merkitysulottuvuuksien jäsentymisen kautta yhteisön kannalta merkittäviksi kehittyneille teemoille.

4 Ikonimallit

4.1 Vaeltajan subjekti ikonina

Eri aikakausina ja eri kulttuureissa on ollut yksilöitä, jotka ovat itse toteuttaneet vaelluksen, joka on jäänyt kansan muistiin tai kirjoitettuun historiaan. Suurista vaeltajista lauletaan lauluja ja kerrotaan suullista tai myöhemmin kirjoitettua tarinaa. Nuo tarinat ja laulut saattavat elää tuhansia vuosia. Niiden välityksellä vaeltaja henkilönä muuttuu ”pelkistetyksi symboliseksi merkiksi eli ikoniksi”, jonka nimi tai ulkomuodon piirteet tuottavat kyseisessä kulttuuripiirissä yhtenäisen mielikuvan yhteisön idolista. Ihmiskunnan suuret muinaiskertomukset ovat useasti niiden keskeisten subjektien vaelluskertomuksia. Tyypillisiä esimerkkejä ovat Gilgameš (1980), Odysseus (Homeros 1990) ja suurten uskontojen perustamiskertomusten päähenkilöt kuten Buddha ja Jeesus. Suomen mytologiassa, Kalevalassa, Väinämöinen on ikoniksi kehittynyt suurvaeltaja (Lönnrot 1849).

Vaelluskertomusten kirjoittajat tai kertojat ovat itse usein olleet ikoneiksi muodostuneita vaeltajia. Vaeltava sokea laulaja Homeros, varhaiset löytöretkeilijät Pytheas ja Plinius, keskiajan Marco Polo tai suomalaisen kulttuurin itsetunnon heräämisen ajan suurvaeltaja Elias Lönnrot ovat tästä vaeltajan ikonimallista nimenä ja persoonana hyviä esimerkkejä (vrt. Lönnrot 1902). Euroopan kulttuuriperintöön kuuluvat viimeisen 500 vuoden aikana tehdyt suuret löytöretket, jolloin eurooppalaisille ennestään tuntemattomat maapallon osat löydettiin, kartoitettiin ja valloitettiin. Noilta suurvaelluksilta muistetaan mm. vaeltajat nimeltä Kolumbus, Cook, Magalhaes ja Nordenskjöld. Löytöretkeilijöiden ryhmän vaeltajiin ehkä läheisimmin liittyy suomalaisen kulttuuriin edustajana Venäjän itäisten reunamaiden tiedustelija, suosituin suomalainen kautta aikojen -kilpailun voittaja (vuonna 2006) C.G. Mannerheim. 20. vuosisadalla ikoneiksi muodostuneiksi suurvaeltajiksi voitaneen mainita napojen valloittajat Amundsen ja Scott, ensimmäisenä kuun pinnalla kävellyt Amstrong ja merivirtojen tarjoamaa vaelluspotentiaalia tutkinut Heyerdahl (1949).

Pääosa vaeltajaikoneista on saanut vaellukselleen apua ja tukea mukana kulkevalta vaeltajaryhmältään tai hyvin organisoidulta taustajoukkueeltaan. Erityisen arvokkaana pidetään silti yksin tehtyä suoritusta, joka lisää vaelluksen vaatavuusastetta ratkaisevasti. Yksinvaeltaja on monessa kulttuurissa myyttinen suurikoni, jonka taustakertomukseen usein liittyy voimakas henkinen kilvoittelu, moraalinen viesti tai karkean rikkeen seurauksena tullut musertava yhteiskunnallinen rankaisu, eristäminen, ääritapauksessa eristäytyminen. Yksinvaeltajat voivat olla, ja aiemmin olivatkin usein, myös taiteilijoita tai kauppiaita kuten Pohjois-Amerikan Kokopelli eli Kókopilau (Waters 1963, Glover 1995) tai karjalainen laukkukauppias, joskus myös tutkijoita. Yksinvaeltajat kulkevat useimmiten syrjäisillä erämaa-alueilla, jossa selviytyminen luonnonelementtien armoilla antaa ikonille osan sen viestimästä arvostuksesta. Meidän aikamme yksinvaeltaja on usein urheilija, joka osallistuu johonkin extreemiin kilpailuun, vaikkapa maapallon ympäripurjehdukseen, voittaakseen luonnonvoimat, kansakilpailijat ja lopulta oman itsensä. Yksinvaellus inspiraation lähteenä on noussut kiintoisaksi tutkimusmenetelmäksi ja edelleen tutkimuskohteeksi mm. Anne Keskitalon (2006) taidetutkimuksessa.

Vaeltaja-ikonin kehittymiselle näyttäisi olevan eri kulttuureissa joitain yhteisiä piirteitä. Näistä ehkä merkittävimpiä ovat seuraavat:

- Vaellussuoritus on aito ja yleisesti tunnettu tai se muodostaa kansallista identiteettiä tukevan ydinkertomuksen.
- Vaellus on jossain suhteessa suorituksena ylivoimainen.
- Vaellus on jostain syystä vaikuttavuudeltaan pitkäkestoinen.
- Vaeltajaa, vaellusta tai molempia yhdessä voidaan käyttää esikuvana kasvatuksessa.
- Vaeltajan ikoni tarjoaa mahdollisuuden jälkituotteistukselle ja nimeämiselle.

Merkittävinä hengellisinä ikoneina esiintyy naishahmoja (esim. Jumalan Äiti-ikoni). Vaeltajaikoniksi näyttää kuitenkin nousevan yleisimmin miespuolinen vaeltaja. Naispuolisia vaeltajaikoneita on vaikea tai mahdotonta löytää monista kulttuureista. Poikkeuksen saattavat tehdä Suomen Astuvansalmen kalliomaalaus kentän naismetsästäjän figuuri (Kivikäs 2000), Delos-saarelle haudatut pohjoisesta tulleet myyttiset naisvaeltajat (Herodotos 440 eaa), nykyajan hyväntekijänä tunnettu Äiti Amma ja suomalaisessa kulttuurissa tunnettu 1900-luvun alkupuolen naisvaeltaja Kaarina Kari (Tuulentie 2003). Japanilaisessa kulttuurissa on joissain tapauksissa suorastaan kielletty naisia lähestymästä pyhiinvaelluskohdetta; Omine-san vuoren juurella on varoituskyltti, joka kieltää naisia lähestymästä tuota Shugendo-uskonnon kannattajien pyhää vuorta (internet viite 2). Samoja piirteitä voidaan löytää ortodoksis-katolisesta Athosvuoren pyhiinvaelluskulttuurista.

4.2 Vaelluskohde ikonina

”Kaikki tiet vievät Roomaan”, todettiin jo pari vuosikymmentä sitten. Yksi tunnetuimmista vaelluskohdeikoneista onkin susi, joka imettää Romulusta ja Remusta, Rooman perustajia. Vaelluksen kohdeikoni liittyy huomattavan usein luonnonelementtiin; yleisiä ovat vuoret (Mt. Kailas Tiibetissä, Mt. Athos Kreikassa (Kuva 2c), Mt Fuji Japanissa, Koli Suomessa), vuorta muistuttavat kivirakennelmat (pyramidi) tai erikoiset kivet (Kaaban musta kivi, Australian Ayers Rock eli Uluru), vesikohteet (Intian Gangesin Varanasin eli Benaresin ranta, Pohjois-Amerikan Niagara, Islannin Blue Lagoon) ja tulikohteet (Italian Vesuvius, Kanarian Teide, Islannin Hekla). Myös kulttuuri-elementit, kuten rakennukset, patsaat, hautamuistomerkit ja viime aikoina jopa huvipuistot ja eläintarhat ja musiikki- tai urheilutapahtumat ovat muuntuneet vaelluksen kohdeikoneiksi. Yhteistä näille kohteille on niiden merkitys eräänlaisena ”pyhänä” tai muutoin yleisesti tunnetun ja arvostettuna vetovoimakohteena, jossa vieraileminen on lähes rituaalinomaista tai muutoin vahvasti ohjelmoitua, jopa normin kaltaista toimintaa.

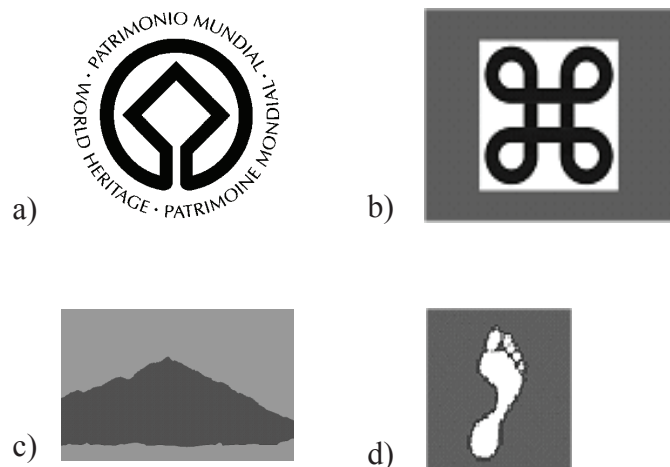
Ihmiskunnan eri uskontojen suuret pyhiinvaelluskohdet ovat nousseet ikonien luokkaan, merkittävimät jopa globaalilla tasolla. Kohteen nimi, sen fyysinen olomuoto tai morfologia, kohteeseen liittyvä kulttuurisisältö, mielikuva, jopa toiminto kuten kiertäminen suuntaan tai toiseen, voi olla ikonin graafinen muoto. Kohteen merkitykseen liittyvä väri ja hahmo täsmäntävät ikonin graafisen ilmeen.

Usein kohteisiin liitetään tunnisteikoni, sertifikaatti tai laatumerkki, joka varmistaa niiden laadun lukuisien muiden samaan luokkaan kuuluvien kohteiden joukossa. Voimakkain tunnisteikoni lie nee UNESCO:n maailmanperintömerkki (Kuva 2a). Monet eri kulttuuripiirien suurvaelluskohdet ovatkin saaneet UNESCO:n ikonin käyttöoikeuden. Vahvoja kohdeikoneita ovat myös kansallisuistomerkit ja suomalaisessa yhteisössä käytetty nähtävyyksimerkki – Hannunvaakuna (Kuva 2b).

UNESCOn maailmanperintökohteen ikoni yhdistää luonnonelementin muodon (pyöreä kuten aurinko tai kuu) ja ihmisen tekemän muodon (vinoneliö), jolloin ikoni symboloi universaalia luonnon ja kulttuurin parasta perintöä. Hannunvaakunan tulkinta on omalla tavallaan vielä kiintoisampi. Irlantilaisessa kulttuuriperinnössä tunnetaan kolmen kierroksen ikoni, joka perustuu kaivauslöytöihin ja joka edelleen on omaksuttu Irlannin luonnon ja kulttuuriperinnön kohteiden valtakunnalliseksi tunnukseksi ja myös niiden suojeluun erikoistuneen valtion laitoksen (Heritage of Ireland) tunnuslogoksi. Kärjellään seisova hannunvaakunan kaltainen symboli on ollut käytössä skandinaavisessa kulttuuriperinnössä talon tai suvun nimitunnuksena, puumerkkinä. Vastaava merkki on keskiajan Suomessa ollut käytössä esim. juustomuottien pohjakuviona ja kaulinlautojen taikamerkkinä. Tavanomaiseen neliömuotoon piirretyllä neljän kierroksen merkillä kuvasi Pohjois-Amerikan Hopikansa suuren vaelluksensa suoritustasoa (Waters 1963). Saman kulman kierrosten lukumäärä kuvasi tuon ilmansuunnan vaelluskierrosten lukumäärää. Suomessakin hannunvaakunaa on piirretty 1–3-kertaisena kiertona.

Buddhalaisessa kulttuuripiirissä ”Buddhan jalanjälki” on monen merkittävän pyhiinvaelluskohteen tunnusikoni (Kuva 2d). Buddhan vaellus oli tunnetusti laaja ja filosofian kannattajille esikuvallinen moniulotteisuudessaan. Buddhan jalanjälkiä esitellään paitsi piirrettyinä ja maalattuina kohdeikoneina, myös ns. aitoina Buddhan jalan painaumuina kivissä ja savessa.

Vaelluksen kohdeikoneissa yhdistävä piirteenä voidaan havaita luonnonläheisyys ja erityisesti maanläheisyys. Femininejä hahmoja ja muotoja liittyy näihin kohdeikoneihin huomattavan paljon, esimerkkinä Suomen tuntureista Nattaset, sotamuistomerkeistä Äiti Venäjä-patsas ja mielikuvakohteista vielä valloittamaton Marsin ihmiskasvoinen vuori. Maskuliinista tulkintaa vaelluskohteesta edustavat Kreikan Olympian Omphalos-kivi, Saivaara Suomen Lapissa, Inkojen Machu Picchu Perussa ja tuntemattoman sotilaan hautausmaat eri puolilla maapalloa. Silloinkin, kun kohteen voimakas muoto viittaisi maskuliiniseen tulkintaan (esim. Mt. Everest), kohteen paikalliskulttuurin mukainen nimeäminen muuttaa kohdeikonin usein feminiiniseksi (”Chomo Lungma” = tiibetiläinen nimi, joka tarkoittaa Äiti maa tai Maan äitijumala).

Kuva 2. Esimerkkejä vaelluksen kohdeikoneista; a) UNESCO:n Maailmanperintömerkki, b) Suomen tieopasteiden nähtävyyksimerkki, c) Athos-vuoren ikoni, d) Buddhan jalanjälki.

4.3 Vaelluksen reittimerkit ikonina

Mahdollisesti vanhin kirjallinen dokumentti ikoniksi muuttuneesta vaellusmerkistä on tähti, jota itämaan kolme viisasta miestä seurasivat ajanlaskumme alussa (Pyhä... 1971). Tähti on säilyttänyt vahvan asemansa kulkijan suunnannäyttäjänä siitä alkaen. Tähtikuvio on siirtynyt matkailun merkkimaailmassa laadun tunnuksiin; laatua etsivä matkailija suuntaa vaelluksensa ”viiden tähden” kohteisiin. Vaeltajan reitin opastajana toimii usein taivaan ”Astujan” (Valpola 1960) tähtikuvio Otava eli Ison Karhu ja sen avulla löydettävä pohjantähti, Stella Polaris.

Yksi vanhimmista ja pelkistetyimmistä vaellusreittimerkeistä on Setonin (1966) kuvaama intiaanien havainnollinen ja luonnonmukainen polkumerkki ”kaksi kiveä päällekkäin” (Kuva 3a) tai ”kolme kiveä rinnakkain tai päällekkäin”, riippuen viestin tarkemmasta sisällöstä tai reitin suunnasta. Vastaavaa reittimerkkiä on menestyksellä sovellettu myös Suomessa Pallas-Ounastunturin kansallispuistossa (Mäntyrovan polku ja Hetta-Pallas vaellusreitti) ja Islannissa (Vatnajökullin länsireunan uusi perinnepolku, Kuva 3b).

Ruotsissa ja Suomessa vaellusmatkailun reittien kehittäminen käynnistyi 1800-luvun lopulla. Ruotsin ensimmäiset tunturivaellusreitit avattiin vuonna 1887. Suurvaellusreitiksi tarkoitettu 440 km pitkä tunturivaellusreitti Kungsleden avattiin ja merkittiin 1900-luvun alussa. Kungsleden on merkitty sopivin välein ja polkujen risteyksissä olevilla kivipyykeillä. Osassa niistä on oranssi värimerkki. Reitin talvikäyttöä palvelevat tolppien päissä olevat metalliset punaiset x-ristimerkit. Jos ristimerkkejä on kaksi päällekkäin, se merkitsee reitin suunnan muutosta. Suomessa ilmeisesti vanhin vielä käytössä oleva luontopolku avattiin Kolin Laivarannasta Ukko-Kolin laelle 1896. Polun alkupisteen siirtolohkareeseen hakattiin polulle opastava reittimerkki (käsimerkki ja teksti Matkailumajale 2 km).

Euroopan vanhimmat vaellusreitit ovat olleet pyhiinvaellusreittejä, joista merkittävimmät, esimerkiksi Santiago de Compostelan reitti, on merkitty reittimerkeillä jo lähes 1000-vuotta sitten. Ei-hengelliseen virkistäytymiseen ja luontomatkailuun liittyvien vaellusreittien merkintä käynnistyi Euroopan eri puolilla 1870-luvulla. Sen jatkona Euroopan vaellusreitistöä on edelleen kehitetty viimeisen 35 vuoden aikana merkittävästi. Euroopan laajuinen reittiverkosto, yhteensä

b)

Kuva 3. Esimerkkejä kivimerkeistä reittiopasteina: a) Kivimerkki mallia kaksi partiopoikaa. b) Kivimerkki Islannin Vatnajökullin itäreunan perinnepolulta (kuva: Metla, Lasse Lovén).

11 pitkää kansainvälistä E-vaellusreittiä, on määritelty ja reitit on nimetty ja numeroitu kuten merkittävät päätieverkon väylät konsanaan. Määrittelyyn on osallistunut keskeisenä toteuttajana 17 maassa toimiva, 24 retkeilijäorganisaatiota ja viittä miljoonaa retkeilijää edustava Euroopan Vaellusliitto ERA (European Ramblers' Association, internet viite 5), joka on myös hyväksynyt reittien merkintöjen kehittämisen linjaukset ja opasteiden vähimmäisvaatimukset (European 2004). Suomen alueelle sijoittuvat kaukovaellusreitit E6 ja E10. Reittien merkintöjen kehittämisessä hyväksytään selkeyden ja vaeltajien hyvän ohjauksen lisäksi eri maissa olevat reittimerkintöjen kulttuuriset erot.

Euroopan alueilla on muutoinkin tehty paljon reittiverkoston suunnittelussa ja myös uusien reittien avaamisessa ja merkinnässä. Suunnittelun yksi merkittävimmistä ongelmista on ollut reittimerkintöjen yhtenäisyyden puute. Reittien merkintätavat, materiaalit ja merkit vaihtelevat tavattoman paljon jo eri maiden sisällä. Merkkien symbolit ovat useimmiten yhden toimijan näkemyksiä ja jo rinnakkaisten tai toisiinsa liittyvien reittien merkkien harmonisoinnissa on suuria ongelmia. Siksi koko Eurooppaa koskeva merkkistandardi vielä odottaa tulemistaan, mahdollisesti kauankin.

Suomessa vaellusreitit on yleensä nimetty erisnimillä (esim. Hetta-Pallas reitti, Karhun Kierros, UKK-reitti, Herajärven Kierros). Maastoon ne on merkitty reittiviitoin ja väri/muotosymbolein. Eniten käytettyjen reittien merkinnät, mm. merkkien väritys, ovat epäyhtenäiset. Hetta-Pallas vaellusreitti on merkitty osittain viitoilla polkujen risteyskiin, osin oranssinpunaisilla maalimerkeillä (rengas puun ympäri tai pyöreä täplä kivessä). Herajärven Kierros reitti on merkitty osalla reittiä sinisillä maalitäplillä puiden kylkiin tai kiviin, osa värimerkeistä on muutettu oranssiksi. Monilla Lapin vaellusreiteillä sininen väri osoittaa talvireittiä ja oranssi väri kesäreittiä. Värien merkitystä sekoittaa vielä eräillä vaelluskohteilla aiemmin sovellettu eri päiväretkireittien nimeäminen ja merkitseminen eri väreillä; samalla kohdealueella, esimerkiksi Kolilla, saattaa olla käytössä kuutta eri väriä ja samallakin polkuosalla kolmea eri väriä silloin, kun joku polunpätkä liittyy useampaan päiväretkireittiin.

Oman lisäviivahteen suomalaiseen vaellusreitiviidakkoon ovat antaneet maakuntien reittiverkkojen kehittämisprojektit, jotka ovat nimenneet paitsi eri vaellusreittejä, myös niiden verkostoja aluetta kuvaavalla erisnimellä. Esimerkiksi Pohjois-Karjalan maakunnan Karjalan Kierros -reitinkokonaisuus käsittää noin 1000 kilometriä erilaisia retkeilypolkuja. Karjalan Kierroksen reittiverkostologo (ruskea ketunkuva) ja puna-musta reittimerkkivärimalli yhdistettynä kunkin erillisen reitin reittinimeen, reittimerkkivärikoodiin ja välimatkamerkkeihin ja risteysopasteviittoihin on tuottanut varsin työläästi toteutettavan ja ylläpidettävän kirjavan reittimerkkikokonaisuuden.

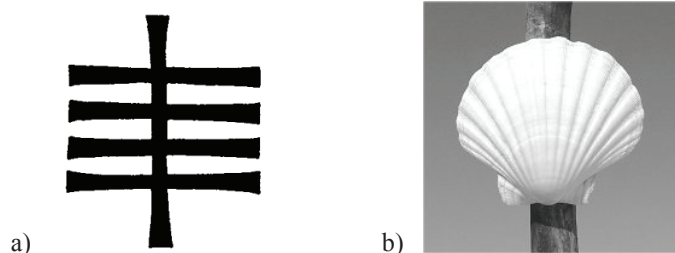
Kuva 4. Vaellusreitien opastemerkkejä: a) Herajärven Kierros, Koli, b) St. Patrikin vaellus, Irlanti, c) Hopi-vaellusmerkki.

Vaeltajan henkilöahmoa soveltavista reittimerkeistä löytyy kiinnostavia esimerkkejä eri kulttuuriyhteisöjen alueilla. Suomen Karjalan Kierroksen verkostoon kuuluvaa Kolin Herajärven Kierroksen reittiä on Kolin kansallispuistossa kulkevalla osalla pyritty selventämään polkujen risteyksien opasteviittoihin kiinnitetyllä reppuretkelijää esittävällä erikoismerkillä (tiehallinnon vaellusopastemerkki, jossa on lisämerkintänä ao. reitin nimi, Kuva 4a). Irlannin vaellusreitimerkki on maan kulttuuriperinnölle ominaiseen tapaan otettu maan historiasta ja siihen vahvasti liittyvästä uskonnollisesta symboliteemasta; vaellusreitimerkki kuvaa Pyhän Patrikin ikoniksi muodostunutta hahmoa vaellussauvoineen (Kuva 4b). Pohjois-Amerikan Hopi-intianien klaanit merkitsivät vaellusreitinsä kiveen hakatuilla klaanitunnuksilla (Kuva 4c), joista on alkanut kehittyä reitti-ikoneja muillekin kulkijoille.

Japanilainen vaellusreitimerkki liittyy myös maan kulttuuriperintöön; vanhempi yleinen vaellusmerkki on neljän vaakaviivan ja yhden niitä leikkaavan pystyviivan kirjoitusmerkki (Kuva 5a), joka kuvaa ihmisen henkistä vaellusta läpi maailman neljän eri tason, kerroksen tai ulottuvuuden. Uudempi reittikohtainen merkitsemistapa käyttää kuvalogoa, joka esittää kohteen pelkistettyä piirrosta, esim. Fuji-vuorta.

Ehkä kaikkien pitkien ja instituutioksi muuttuneiden vaellusreittien merkkien puhdaslinjaisiin kietytymä on 1000-luvun alusta saakka käytössä olleen Santiago di Compostelan vaelluksen ikoni (Kuva 5b); alhaalta ylöspäin siroava kampsimpukan kuorikuvio, jota joissain paikoissa täydentää tähtimerkki. Simpukankuori liittyy reitin syntytarinaan ja on selkeästi tulkittava: valkoinen väri kuvaa pyhyyttä ja puhtautta, simpukan ylöspäin laajenevat urat kuvaavat auringon tai muun pyhän kohteen tuottamia säteitä/sädekehää tai käänteisesti nähtynä eri reittejä, jotka johtavat samaan keskiöön. Simpukka on luonnon tuote, jota ei ole ihmiskädellä tehty tai paranneltu. Vastaavaa sädekimppu-kuvioidea on käytetty Keski-Euroopassa yleisesti katolisen kirkon tienristeyksiin tekemissä matkamiehen reittipyhäköissä.

Reittimerkeistä omaperäisimpiä ovat kuvahahmoihin perustuviin ikoneihin rinnastettavat muinaiset vaelluslaulut ja aidoiksi reittikartoiksi kuvatut aboriginaalien tjuringa -kivi- tai puutaulut (Chatwin 1988). Ne sisältävät kuvallisen kartan tavoin tarkan viestin reitin suunnasta, maastosta ja etapeista. Vaelluslauluja käyttävät edelleen Australian aboriginaalit vaelluksillaan (Chatwin 1988, Morgan 1995). Vaelluslaulu on aboriginaaliheimolle tai suvulle elintärkeä. Se kertoo reitin läpi erämaan vesipaikalta toiselle ja ravintokohteelta tai heimojen tapaamispaikalta toiselle. Jos suvun reittilaulu unohtuu, vaellusta ei voida toteuttaa, mikä käytännössä merkitsee elämän päättymistä. Vaelluslaulujen kaltaisia ovat Lapissa muistiin merkityt saamelaiden jutaamiseen ja asuinpaikan muuttoihin liittyvät vaellusjoiut. Vastaavaa laulureittiperintöä sovelsivat myös eräät Pohjois-Amerikan luoteisintiaaniheimot merivaelluksillaan (Chatwin 1988).

Kuva 5. Vaellusreitimerkkejä. a) Japanilainen vaellusreitimerkki ja b) Compostelan reitti-ikoni.

4.4 Vaelluksen teemaikoni

Jos toimeentuloon ja hengissä pysymiseen (metsästys, keräily, paimentolaisuus, pakolaisuus tai suuret kansainvaellukset) liittyvät vaellukset suljetaan tarkastelusta, vaellus on varhemmin liittynyt yleisimmin kaupankäyntiin, viestien vaihtoon, opintoihin, tutkimukseen ja joskus myös kiertelevien taiteilijoiden elämänmuotoon (Keskitalo 2006). Helleenisessä mytologiassa noiden vaellusta edellyttävien toimintojen järjestelystä ja suojelusta huolehti Olympoksen jumalhuoneen sanansaattaja Hermes (Valpola 1960). Edelleenkin Hermeksen siivekäs profiili tai jalka kuvaa turvallisen matkanteon ilmiötä mm. Kreikan postilaitoksen logossa.

Eri uskonnot ovat sittemmin kehittäneet matkamiehen suojelijan konseptia mm. nimeämällä suojeluspyhimyksiä. Roomalaiskatolisessa kirkossa matkamiehen suojeluspyhimyksinä toimivat Neitsyt Marian lisäksi mm. Pyhä Fransiscus ja Pyhä Patrick. Ortodoksisessa kirkossa vastaavassa roolissa toimii Pyhä Ilja. Buddhalaisen vaeltajan suojelijana toimii Apinajumala Hanuman, jonka tarina sisältää merkittäviä vaelluksen ja urotekojen yhdistelmiä. Muinaisessa suomalaisessa kulttuurissa vaeltajan mentorina voidaan pitää Väinämöistä, jonka antamien hyvien ja huonojen oppien mukaan taidolla toimien vaellus saattoi onnistua vaeltajan tavoitteiden mukaan (Lönnrot 1849, Lovén 2005).

Pyhiinvaelluksen teema on hyvin edustettuna globaalien tason vaellusteemojen ikonigalleriassa. Sen pelkistetty hahmo on ristinmerkki ja/tai palmunlehvä, jotka ovat vahvasti esillä kaikkialla kristityssä maailmassa. Nykyajan pyhiinvaelluksen erityiskohteina ovat maapallon eri osissa kaatuneiden kristittyjen sotilaiden tuhannet hautausmaat, joille tehtävät matkat ovat osa vainajien ja muistojen kunnioitukseen liittyvää tämän päivän kulttuurimatkailua.

Pyhiinvaelluksen teemaikoneihin rinnastettava on japanilaisten aiemmin luvussa 4.3 kuvattu vaellusmerkki. Pyhiinvaellusten suosio näyttää koko maailman mittakaavassa jatkuvasti kasvavan. Compostelan pyhiinvaelluksen reitillä kulkijoiden lukumäärä on kymmenenä viime vuotena noussut muutamasta kymmenestä tuhannesta miljooniin vuodessa (Ulbricht 2006). Pelkistettynä teemaikonina Compostelan vaelluksen tunnusikoni ”simpukankuori” on mahdollisesti nousemassa yleisempään käyttöön kuin vain yhden reitin tarpeisiin.

Kulttuurivaelluksen teemaan liittyvät globaalilla tasolla tunnetut kulttuuri-ikonit, maailman seitsemät ihmeet. Niistä parhaiten tunnettuja lienevät yli 5000 vuotta vanhat Egyptin pyramidit, joiden hahmo on pelkistyneenä siirtynyt Euroopan Vaellusliiton reittimerkkilogoon (Kuva 6a, internet-viite 5) ja kansainväliseen internet -vaellusreittiportaaliin (Kuva 6b, internet-viite 6). Lähes yhtä tunnettuja saattavat kuitenkin olla maapallon kansojen pääosan vain pari sataa vuotta tuntemat Pääsiäissaaren kivipäämonumentit, moai-patsaat, joita nykyisin käytetään kaukaisiin maihin suuntautuvien kulttuurivaellusten ikonina. Heyerdahl (1949) tutki merivirtojen tarjoamaa vaelluspotentiaalia ja nosti ensimmäisen tutkimusmatkansa vaellustunnukseksi inkojen mytologian mukaan muinaiselle merivaellukselle lähteneen kuningas Kon-Tikin punapartaisen hahmon. Saman hahmoista kuvaa on käytetty muinaisesta suurvaeltaja Odysseuksesta (Homeros 1990). Nämä kaksi myyttistä henkilöhahmoa ovatkin ehkä globaalilla tasolla laajimmin tunnetut vaellukset teemapohjaiset ikonit, joiden nimi ja kuva tuottavat mielikuvia ihmiskunnan suurista vaelluskertomuksista liittymättä ratkaisevasti enää johonkin aikakauteen, maantieteelliseen paikkaan tai alueeseen, vain suureen mereen.

Kuva 6. Vaelluksen edistäjien teemaikoneita: a) Euroopan Vaellusliiton logo ja b) kansainvälisen vaellusreitiportaalin logo.

4.5 Vaelluksen sertifikaatti-ikoni

Onnistunut vaellus vaatii useimmiten todisteita. Tämä on tarpeen vaellukseen liittyvien tiedostettujen tai tiedostamattomien arvostus-motiivien kannalta. Vaelluksen tiedostettuina tavoitteina ovat usein fyysisen kunnon testaus ja sen kohentaminen, suorituskyvyn koettelu, ryhmävalmiuksien kohentaminen ja omien asioiden mietiskely (Tuulentie 2004). Pyhiinvaellukseen liittyy lisäksi uskonnollisia motiiveja tai itsensä tuntemisen ja itsensä henkisen kehittämisen tavoitteita. Pyhiinvaellukseen on aiemmin ja edelleen nykyisinkin liittynyt olennainen sosiaalisen arvostuksen nousu, jonka vuoksi matkasta on pitänyt olla todiste (Lehtonen 2005). Kaikkiin vaelluksiin näyttäisi liittyvän jonkin asteisen palkinnon tavoittelu; palkinto voi olla kansavaeltajien, naapurien, työyhteisön arvostuksen tai oman itsearvostuksen koheneminen. Vähimmillään tuon palkinnon tuottaa oma tietoisuus vaelluksen suorituksesta, useimmiten kuitenkin suoritteelle halutaan esittää ulkoisia tunnuksia, kuten matkamuistoja, valokuvia, lauluja, tarinoita, tai tuotteistettu paikalla saatu hihamerkki, leima tai muu todistus-sertifikaatti vaelluskohteella vierailusta. Suurvaeltajat kirjoittavat matkakertomuksen kirjaksi tai luovuttavat oikeudet tarinansa julkaisuun sopimuskumppaneilleen.

Monille muslimeille pyhiinvaellus on elämän hartain ja syvin kokemus ja sen suorittaneita kutsutaan arvonimellä *hadži* (mies) ja *hadža* (nainen). Nämä vaeltajat esittävät usein vaelluksensa kuvallisesti, esim. talonsa seinään tehdyllä maalauksella, vaellusikonilla, joka usein perustuu matkalla käytetyn kulkuvälineen kuten laivan kuvaan. Pohjois-Amerikan Hopi-intiaanit merkitsivät suorituksensa kalliopiiirroksiin spiraalimerkillä, joka osoitti klaanin vaellusten suunnan ja vaelluskertojen lukumäärän (Waters 1963). Täydellisimmillään kaikki neljä ilmansuuntaa oli kierretty kolme kertaa ja sen jälkeen asetettu pysyvästi vaellusten keskipisteeseen.

Vaelluksen kohde yleensä antaa vaeltajalle mahdollisuuden tehdä itse merkinnän vierailustaan kohteen aikakirjoihin. Tyypillinen on vaelluskohteen päiväkirja, johon vaeltaja merkitsee vierailunsa ajan, ryhmän jäsenten nimet, kulkusuuntatiedot ja havaintoja tai lyhyen tervehdyksen. Suomalaisilla vaellusreiteillä tätä merkin jättämisen rituaalia toteuttavat esimerkiksi autiotupien vieraskirjat. Aiemmin yleisenä tapana oli fyysinen merkinjättö, joka tapahtui pykälöimällä tai karsimalla puita, maalaamalla tai hakkaamalla kiveen merkki tai kasaamalla kiviä vaelluskohteelle. Monien maiden vaelluskohteet ovat täynnä kivikasoja, ”seitoja”, joita vaeltajat ovat täydentäneet omilla lisäyksillään. Menettelytapa lienee opittu jo pronssikaudella, jolloin kunnianarvoisten vainajien haudoille kasattiin vuosien kuluessa mittavia kiviröykkiöitä.

”Kilroy kävi täällä” oli reissumiehen kuva- ja teksti-ikoni, joka kiersi maailmaa toisen maailmansodan jälkeen. Suomessa sen eräs sovellus oli liftaavan ornitologin tunnus ”Rämö was here”, joka löytyi 1960-luvun puolivälissä melkein jokaisesta tienristeyksestä Helsingin ja silloin tunnettujen lintujen bongauspaikkojen välillä. Nämä myöhempien aikojen vaeltajasigneeraukset periytyvät tuhansien vuosien takaisilta vaeltajilta. Saimaan altaan järvikansan vaellusreitit on merkitty

punamultakuvilla. Äänisen, Valkean Meren ja Pohjoisen Jäämeren äärellä asunut muinaiskansa merkitsi reittinsä ja matkansa tarkoituksen kiviopirroksilla. Kalliopirrosten työstämiseen ryhtyivät myös varhaiset tutkimusmatkajat, jopa paikallisten kulttuurien tutkimukseen erikoistuneet specialistit. Tästä esimerkkinä on Suomen kansatieteen oppituolin perustaja U.T. Sirelius, jonka vierailusta Ukko-Kolin Uhrihalkeamalla 1890-luvun alussa muistoksi paikalle jäi halkeaman vie-reen kärsivällisesti hakattu koristeellinen nimikirjoitus (kuva 7).

Kuva 7. U.T. Sireliuksen nimikirjoitus Ukko-Kolin Uhrihalkeaman kvartsiitissa. Kuva: Metla, Jorma Siitonen.

Vaelluksen todistuksena otettavissa ja myöhemmin esitettävissä valokuvissa vaelluskohteen saavuttaminen on yleensä riemun aihe. ”Me voittajat” tuuletus kuvaa vaelluksen onnistumisen tunnelmaa. Valokuva voi myös tallentaa vaeltajan suunnattoman pettymyksen, kun joku toinen vaeltaja oli ehtinyt kohteelle ensin. Tämän dramaattisen tilanteen koki Scottin etelänaparetkikunta saapuessaan reilua kuu-kautta aiemmin paikalle ennättäneen Amundsenin leirin lumeen hautautuneiden jäänteiden äärelle (Scott 1913). Henkisen vaelluksen päätepisteeseen pääsyn tunnelmaa kuvaa vahvasti sanonta-ikoni ”se on täytetty”. Rankan ja kes-

keisiltä osin vastoinkäymisten ryydittämän vaelluksen päättymisen tunnelmaa kuvaa myös tuntemattoman sotilaan suusta kuultu ja sittemmin lähes ikoniksi muuttunut lausahdus ”paska reissu, mutta tulipahan tehtyä”. Muhamettilaisten pyhiinvaeltajien tiedossa on Muhammedin lausumaksi kerrottu toteamus ”matka on palanen helvettiä” (Chatwin 1988). Pyhiinvaelluksessa kohteeseen perille ja vielä takaisin kotiin selviäminen on suuri uroteko, josta on syytä olla ylpeä.

Santiago di Compostelan vaelluksen suorittamisesta vaeltajat saavat todistuksen, joka sisältää oikeuden käyttää reitin tunnusta simpukankuorta. Tämä oikeus on vaelluksen lyhyemmänkin osan suorittajilla. Niinpä simpukankuori-aihe on muodostunut reitin tunnetuimmaksi matkamuistoikoniksi.

5 Pohdintaa vaelluksen ikonien merkityksestä

Vaellustodistukset antavat käytännöllisen mahdollisuuden liittää vaelluksen reittiin, kohteeseen ja teemaan liittyviä luonnon- ja kulttuurin tuotteita matkailutuotteeseen. Tämä antaa laajat mahdollisuudet työllisyyden ja elinkeinojen kehittämiseksi erityisesti perifeerisillä alueilla, joilla on tarvetta jatkuvasti etsiä uuden tyyppisiä resursseja kestävä kehityksen tueksi. Sertifikaatti-ikoni epäilemättä vahvistaa ja muistuttaa vaeltajaa hänen itsensä ja kohteen tai reitin välisestä siteestä ja lisää todennäköisyyttä uuteen vaellukseen. Sertifikaatti vahvistanee myös vaeltajan sosiaalisen verkoston arvostusta vaeltajaa kohtaan ja antaa vaeltajan roolimalliin liittyviä virikkeitä vaeltajan verkostokumppaneille. Vaeltajan nousu yhteiskunnallisen vaikuttajan, jopa kansakunnan idolin rooliin, ei ole poikkeuksellista. Sertifikaatti-ikoni toimii myös hiljaisena vaellusreitit/kohteen markkinointivälineenä vaeltajan sosiaalisessa verkostossa.

Monet vaeltaja-ikonit (esim. Kolumbus, Kon-Tiki, Odysseus), vaelluksen kohdeikonit (esim. Halti, Mt. McKinley), tai reitti-ikonit (esim. tähti, Compostelan simpukka, Buddhan jalanjälki) ovat siirtyneet matkailuteollisuuden ja laajemminkin matkailua palvelemaan välineteollisuus-

den käyttöön tuotemerkkeinä, brändeinä. Näin vaellusinstituution luomat mielikuvat palvelevat elinkeinotoimintaa ja kestäväää taloudellista kehitystä maapallon laajuisesti. Voidaan olettaa, että suuresti arvostettuihin vaellusikoneihin pohjautuvat brändit mielletään keskimääräistä vetovoimaisempina ja laatua varmistavina tuotemerkkeinä. Sellaisina niillä on markkinointivoimaa. Jotkut vaellusikonია soveltavat yrittäjät ovat julkistaneet oman kestäväään kehitykseen perustuvan toiminta-ajatuksensa ja kehitysohjelmansa, jolla asiakkaiden laatuvaatimuksia pyritään tyydyttämään (internet-viite 3).

Vaeltaja-ikonit luovat roolimallin nuorisolle ja miksei varttuneemmillekin vaeltaja-kandidaateille. Vaeltaja-ikonien vaikutus saattaa parhaimmillaan ulottua kansakuntien muistiperinnössä yli tuhansien vuosien ajanjaksolle. Kiteytynyt vaelluskertomus siirtyy sukupolvelta toiselle suullisen muistiperinnön ja vähitellen myyteiksi muuttuneiden kertomusten ja tarinoiden välityksellä. Kirjallinen muistiperintö vahvistaa vaeltaja-ikonien ja vaelluskertomusten leviämistä ja pysyvyyttä. Vaelluskertomusten tuottamisen ja kuluttamisen paine näyttää olevan kaikissa ihmisyyhteisöissä niin voimakas, että se on luonut kokonaan erikoistuneen tuotantoalan, joka sisältää laajan kirjon kertomuksia, lauluja, runoja, elokuvia, teatteria, kuvataidetta, pelejä ja muita vaellustuotteita.

Vaellusinstituution oletusmääritelmä on, että vaellus lisää vaeltajan ymmärrystä, hänen tietojansa, taitojaan ja kehittää hänen ajattelutapaansa. Vaelluksen oletetaan vahvistavan myös vaeltajan moraalaa. Vaeltajan välityksellä saatavat tiedot voivat olla arvokkaita kenen tahansa muunkin onnelle ja selviytymiselle. Vaelluksen kasvatuksellisen merkityksen ovat huomanneet mm. ne nuorisokasvattajat, jotka johdattavat ryhmänsä rippikouluvaellukselle vaellus Lapin erämaahan tai seikkailu- tai ratsastusvaellukselle Etelä-Suomen syrjäseuduille. Vaellus kasvatuksen metodina on siten kiintoisa jatkotutkimusten aiheena (Lovén 2005).

Vaellus voi olla kärsimysten tie, mutta sen läpi kulkeminen arvioidaan pääsääntöisesti vaivan arvoiseksi ja palkitsevaksi. Paikalleen asettunut yhteisö voi tulkita vaelluksen myös rankaisuksi vakavasta rikkeestä, josta esimerkkinä on käsite ”vaeltava juutalainen”. Keskiaikainen taru kertoo vaeltavasta juutalaisesta, suutari Ahasveruksesta, joka oli pilkannut Jeesusta matkalla Golgatalle ja joka rangaistuksena siitä ei voinut kuolla, vaan joutuu vaeltamaan ympäriinsä tuomiopäivään saakka (internet-viite 4). Tarusta on monia versioita. Sen ydin on juutalaisten rangaistuksen ja ulkopuolisuuden korostaminen. Jerusalemin suutari -nimellä kulkevassa nykyajan lasten leikissä ikuisen vaeltajan symbolina on tuoli, joka puuttuu yhdeltä leikkijältä. Tarinan tarkoituksena lie nee ollut pehmentää tai jopa oikeuttaa juutalaisiin kohdistuvia vainoja; juutalaiset eivät Euroopan historiassa olleet vaeltajia niinkään omasta tahdostaan, kuin olosuhteiden pakosta.

Vaellusinstituutioon liittyvä ikonien muodostamisen malli näyttää olevan syvällä sosiaalisissa perusrakenteissa; ne liittyvät moniin eri tasoisiin tarpeisiin, yhteiskuntien arvopohjan keskeisiin elementteihin ja rituaaleihin. Vaellusikoneilla on merkitystä myös kehityksen ja selviytymisen edistäjinä, valmiuksien muokkaajana erilaisten muutoksien edellä. Tulevaisuuden suurena haasteena on esimerkiksi ilmaston muutoksen vaikutuksista selviytyminen. Voidaan kysyä, auttaako vaellusinstituutio ja yleensä vaelluspotentiaalın ylläpitäminen ihmisyyhteisöjä paremmin selviytymään muutoksen edellyttämistä toimista ja niitä pohjustavasta henkisestä valmistautumisesta. Jos vastaus tähän kysymykseen on myönteinen, on tarkemmin selvítettävä, mitkä vaelluksen henkilö-, kohde-, reitti-, teema- ja sertifiointi-ikonit sekä niiden taustalla olevat tosiasialliset fyysiset rakenteet ja organisaatiot ja tiedotus- ja kasvatusjärjestelmät ovat tehokkaimpia tai muuten parhaita vaelluspotentiaalın ylläpitämisessä.

Suomalaisen suurvaeltajan ja tutkimusmatkailijan, A.K. Cajanderin muistokirjoituksessa Helsingin yliopiston rehtori, prof. A. Palmgren pohti vaellusten merkitystä ja vaikutusta Cajanderin työhön (Kalela 1985). Palmgrenin mukaan tärkein matkojen anti C:lle oli, että ”hän näillä matkoillaan sai hyvän ja elävän näkemyksen siitä miten organismit taistelivat paikasta ja miten ne vaikuttivat toistensa elämään”. Vaeltajan viisaus kiteytyy suomalaisessa kirjallisuudessa usein parin kolmen sanan avulla ilmaistuun kokemuseräiseen fraasiin. Sellainen on myös yhden vaeltajan kokemuksia kuvaava ilmaus ”Siperia opettaa”.

Kirjallisuus

- Cavalli-Sforza, L.L., Menozzi, P. & Piazza, A. 1994. *The History and Geography of Human Genes*. Princeton University Press, Princeton.
- Chatwin, B. 1988. *Näkymättömät polut*. Gummerus, Jyväskylä. 291 s.
- European Ramblers' Association. 2004. Bechyni declaration on the marking of walking routes in Europe 30.4.2004. Appendix 1: General principles for signing and marking footpaths. 3 s.
- Gilgameš. 1980. *Maailman vanhin sankaritaru. Assyrian ja babylonian kielestä suomentanut sekä johdannolla ja selityksillä varustanut Armas Salonen*. WSOY, Porvoo. 165 s.
- Glover, W. 1996. *Kokopelli – ancient myth, modern icon*. Camelback, Canyonlands Publishing, USA. 96 s.
- Herodotos. 440 eaa. *The Histories*. Translated by Rawlinson, G. 1858. Book IV, chapters 33–35. In: <http://classics.mit.edu/Herodotus/history.4.iv.html>, luettu 30.1.2007.
- Heyerdahl, T. 1949. *Lautalla yli Tyynenmeren*. Tammi, Helsinki. 230 s.
- Hoffecker, J. 1993. The colonization of Beringea and peopling of the new world. *Science* 259:46–53.
- Homeros. 1990. *Odysseia*. Suomentanut Otto Manninen. WSOY Juva. 5.painos, 417 s.
- Häkkinen, K. 2004. *Nykysuomen etymologinen sanakirja*. WS Bookwell Oy, Juva. 1633 s.
- Kalela, A. 1985. *Isäni A. K. Cajander*. Tammi. 468 s.
- Keskitalo, A.K. 2006. Tien päällä ja leirissä: matkanteon kokemuksesta taideteokseksi. *Acta Universitatis Lapponensis* 108. 201 s.
- Kivikäs, P. 2000. *Kalliokuvat kertovat*. Atena Kustannus Oy, Jyväskylä. 124 s.
- Kokla, P., Laanpere H., Mäger, M., Pall V. & Pikamäe, A. 1972. *Eestiläis-suomalainen sanakirja*. Kustantamo Valgus, Tallinna. 650 s.
- Kostiainen, A., Ahtola, J., Koivunen, L., Korpela, K. & Syrjämaa, T. 2004. *Matkailijan ihmeellinen maailma*. SKS, Helsinki. 349 s.
- Lehtonen, T. 2005. *Kävellen Santiago de Compostelaan*. Omakustanne. ISBN 9529182953. 126 s.
- Lovén, L. & Simola, M. 1998. *Kolin kansallispuiston asiakaspalaute; kesä- ja syyskausi 1997*. Muistio Metsäntutkimuslaitoksen Kolin toimipaikassa. 10 s.
- Lovén, L. 2000. Koli National Park – site of solitude and heritage. *Julkaisussa: Lovén, L. (toim.). Responsible Nature tourism. Proceedings of the Conference at Koli National Park, Finland 3.–4. February 2000*. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 792: 145–152.
- 2005. Vaellus ympäristökasvatuksen metodina. *Julkaisussa: Ympäristökasvatus–Environmental education*. Metsäntutkimuslaitoksen julkaisuja 887: 101–116.
- Lönnrot, E. 1849. *Kalevala*. 2 painos, 22 000 säettä.
- 1902. *Vaeltaja*. Muistelmia jalkamatkalta Hämeestä, Savosta ja Karjalasta. 4 painos. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 128 s.
- Maslow, A. 1943. *Theory of Human Motivation*. *Psychological Review* 50(4): 370–396.
- Morgan, M. 1995. *Viesti oikeiden ihmisten maailmasta*. Otava, Helsinki. 224 s.
- OECD. 1997. *Environmental Performance Reviews: Spain*. Report. 189 s.
- Panofsky, E. 1939. *Ikonographie und Ikonologie. Zum Problem der Beschreibung und Inhaltsdeutung von Werken der bildenden Kunst*. Painos v. 2006. DuMont Literatur und Kunst Verlag, Köln. 63 s.

- Peirce, C.S. 1898. «What Is a Sign?» How to Reason: A Critick of Arguments». Julkaisussa: Ketner, K.L. 1992. Reasoning and the Logic of Things: the Cambridge Conferences Lectures of 1898. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts. Suomeksi: Bergman, M. ja Paavola, S. 2001. MIKÄ MERKKI ON? Ajatus-lehti 2001(58): 9–19.
- Pyhä Raamattu. 1971. Uusi Testamentti. Pieksämäki. 306 s.
- Saarinen, J. 1997. Matkailun motiivit ja ympäristöt: matkailijatyyppeiden tilasidonnaisuus. Terra – Geographical Journal 109(2) : 55–65.
- 1998. Cultural Influence on Response to Wilderness Encounters: A Case Study from Finland. International Journal of Wilderness 4(1): 28–32.
- 2001. The transformation of a tourist destination – theory and case studies on the production of local geographies in tourism in Finnish. Nordia Geographical Publications 30(1): 1–105.
- Scott, R.F. 1913. Scott's Last Expedition Volume I. In: <http://www.gutenberg.net/1/1/5/7/11579/>. 318 s.
- Seton, E.T. 1966. Kaksi partiopoikaa. WSOY, Porvoo-Helsinki. 348 s.
- Tuulentie, S. 2003. Naiset synnyttivät erävaelluksen traditiota. Vallan ja vastarinnan narratiivit Kaarina Karin kertomuksessa 1930-luvun Lapin matkoista. Naistutkimus 16(3): 4–18.
- 2004. Luontoelämyksen olemus vaellusturistien kertomuksissa. Julkaisussa: Articles on experiences. Lapin elämysteollisuuden osaamiskeskus ja Elämysinstituutti. Lapin yliopistopaino. s. 38–45.
- Ulbricht, R. 2006. Santiago de Compostelan vaellus, SWR-Media. TV2-media, 25 min., lokakuu 2006.
- Valpola, V. (toim.). 1960. Uusi tietosanakirja.
- Waters, F. 1963. Book of the Hopi. Penguin Book, USA. 345 s.
- Veivo, H. ja Huttunen, T. (toim.). 1999. Semiotiikka. Merkeistä mieleen ja kulttuuriin. Edita. 168 s.
- Westhin teksti. 1570. Kuningas Kristoferin maanlaki Herra Martin käännöksenä. Julkaisussa: Setälä, E., N. ja Wiklund, K., B. 1893. Suomen kielen muistomerkkejä. I. Mikael Agricolan käsikirja ja messu. Teksti B. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Internet-lähteet

1. [http://en.wikipedia.org/wiki/Sign_\(semiotics\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Sign_(semiotics)) luettu 7.12.2006.
2. http://flickr.com/photos/tasteful_tn/202705708/ Photo: Tim Notari , luettu 7.12.2006.
3. <http://www.kontiki.fi/> – luettu 30.1.2007
4. <http://www.wikipedia.fi/Ahasverus> – luettu 26.1.2007.
5. <http://www.era-ewv-ferp.org/> – luettu 30.1.2007.
6. <http://www.peaktopeak.net/> – luettu 30.1.2007.